

ORHUN KIYILARINDAN MENDERES HAVZASI'NA AKAN SÖZ VE SÖYLEYİŞ

Prof. Dr. Hasan KAVRUK* / Prof. Dr. Nesrin SİS**

Öz: Türkçenin ses ve şekil özelliklerinin tespit ve değerlendirilmesinde, Anadolu Ağızlarıyla ilgili çalışma ve araştırmaların önemli bir yeri vardır. Aydın iline bağlı Mersinbelen ağzında olumsuz şimdiki zaman “-yomaz” şekli kullanılarak ifade edilmektedir. Bu şekil, başka bir kaç Anadolu Ağızında da olumsuz şimdiki zaman ifadesi olarak görülmektedir. Bu ifadenin içinde çekim kökü erimiş bir muktadirlik anlatımının da bulunabileceği düşünülebilir. Ağızların söz varlığı Türkçenin bütün söz varlığının bir parçasıdır bu bakımdan ağızları söz varlığı açısından da değerlendirmek gerekir. Mersinbelen ağzında Eski Türkçeden gelen “sıgit”- sözü Orhun Abidelerindeki anlam ve şekliyle kullanılmaya devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: Mersinbelen ağzı, -yomaz, sıgit.

WORDS AND STATEMENTS FLOWING FROM ORHUN COAST TO MENDERES BASIN

Abstract: The studies and investigations carried on Anatolian dialects takes important place in evaluation and understanding of phonetical and morphological properties of Turkish. Negative, present continuous tense sentences in Mersinbelen (in Aydın) dialect is stated in "-yomaz" form. This form is also seen in the negative, present continuous tense statements of a few of Anatolian dialects. In this statement, the presence of stem fusion of an abilitative expression could also be considered. Since the dialects' vocabulary constitutes the the vocabulary of the language, it is better to analyze the dialects in terms of vocabulary. The Old Turkish word "sigit" is being used in Mersinbelen dialect in the same meaning and form as Orkhon inscriptions.

Key Words: Mersinbelen dialect, -yomaz, sıgit.

Aydın'ın Koçarlı kazasına bağlı Mersinbelen köyündeydik geçenlerde. Ziyaret için gittiğimiz 80'li yaşlardaki Elifçeli Kübra teyze, kapıya yaklaştığımızda, karşısındaki kapıda oturan komşusuna heyecanlı heyecanlı birşeyler anlatıyordu. Komşunun elinde avakado vardı, muhtemelen onun ne olduğunu sormuştu komşu teyze. Kübra teyzenin söylediklerini duyunca donduk kaldık. Bizimle birlikte sanki zaman da donmuştu. Ses ve ifade özelli-

ORCID ID : 0000-0001-2345-6789* / 0000-0002-2743-3397**

DOI : 10.31126/akrajournal.486705

Geliş tarihi : 22 Kasım 2018 / Kabul tarihi: 24 Aralık 2018

*İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.

** İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.

riyle, söz varlığıyla, Orhun nehri kıyılarından Bengü Taşların gölgesinden başlayıp Anadoluya ulaşan bu Türkçe söyleyişten etkilenmemek elde değildi:

“Éndéeniñ noolduunu boolarda bek bilmezléé da'lı gaadéşim. Ben de bilméyorédım emme bizim oolan annatdédin, güzün geldiinde. Geçennelde gekgeliken bubası yisin deye getémiş em oloo ana dedédin. Bir iki denesi duruyoru daş bigi, herif yiyomaz, bırak yimeyi bakıyomaz bile yüzüne, duruyola ööllice.

-İnden yimeyuru acaba, dadı kötü bezeri, sen datdıñ mı heç endéenden?

-Ne bilcen anam datmadım emme gatı gaymak bigi. Kuner ezéene benzebetir. Herif bek cüdamsız galdı belki yiyiverii de kendine gelii deyorédık emme yiméyuru, netcez bilemedim gaari. Yalıñız yapıldak baş edimeyon herifnen dengilip durması canımı yakıbatı.

-Senin güçük oolan eskerden gelmeyoru bezeri daha, bubası buyoo daha göréedin.

-İzin alıbilése bu günnede gelceemiş, sık sık telifon edibatur. Bu yanda bubası o yanda oolan sığıdıp duroola. Geçennede herifin galbine iniyoredin gonuşooken tıkanıdı galdı ölüyuru deye ödüm suttı ya gız, pékat vésin hemencik topléévédi kendini.

-Allah gorumuş anam geçmiş oosun, netceñ gaari. Çekcéémiz gadarını vésin bi irabbim. Aaa senin misafirléén gekgelii gooşum gözün aydın gaari.”

Misafirler bizdik. Üst tarafta konuşmanın tamamlanmasını beklemiş, bu iki Türkmen kocasını zevkle keyifle dinlemiş, farketirmeden kaydetmiştik konuşulanları.

Bu kısacık sohbette ilk anda bizi etkileyen, söyleyişlerinden biri “*bir iki denesi duruyoru daş bigi, herif yiyomaz, bırak yimeyi bakıyomaz bile yüzüne, duruyola ööllice*” cümlesinde geçen “yiyomaz”, “bakıyomaz” ifadeleriydi. Bu ifadelerdeki “-yomaz”şekli oldukça dikkat çekiciydi. Anadolu Ağızlarındaki fiil çekimlerini kapsamlı olarak ele alıp inceleyen Özgür Ay’ın “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi” (Ay, 2009) isimli çalışmasında karşılaşmadığımız “-yomaz” şekliyle ilgili literatür taramasında ulaşılabildiğimiz açıklamalar aşağıda yer almaktadır:

L. Karahan, “Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması” adlı eserinde, şimdiki zamanın olumsuz ve soru şekillerinde bazı yörelerin standart yapının dışına çıktığını belirterek “geliyömez” örneğini vermiştir. (Karahan, 2011:147)

A. Akar, “Muğla ve Yöresi Ağızlarında Şimdiki Zaman Biçimleri” isimli çalışmasında, *yori-* fiilinin geniş zaman olumsuz 3. teklik şahıs şekliyle oluşturulan bu yapının, hece yutumuyla (haplologie) - *yomaz* biçiminde ka-

lıplaşmış olduğunu, “*kalkı-yomaz* “*kalkmıyor*” *beni-yomazlar* “*beğenmiyorlar*” örnekleriyle açıklamıştır. (Akar, 2001: 4)

“Güney batı Anadolu Ağızları” adlı çalışmasında Z. Korkmaz, bu bölgenin kendine özgü ağız özelliğini teşkil eden en önemli noktalardan biri olarak, farklı şahıslardaki olumsuz şimdiki zaman çekiminde –me, olumsuzluk ekinin –yor ekinden sonra gelmesini belirtmiş, ve şu örnekleri vermiştir: “*gâliyuma-mın* (gelmiyor musun), *geliyomêz* (gelemiyoruz)”. (Korkmaz 1994 : 92).

Ahmet Caferoğlu, “Muğla Ağzı” adlı yazısında, “-ne sorup-durun alıyomazsın mâdemki” ifadesindeki, “alıyomazsın” sözünü “alamazsın”, şeklinde anlamlandırmıştır. (Caferoğlu, 1988: 111)

A.B. Ercilasun, “Muğla Ağzında Kullanılan Bir Şimdiki Zaman Şekli” isimli çalışmasında, - yomaz şeklinde görülen, bir zaman ekinden sonra olumsuzluk ekinin gelmesinin Türkçe için tuhaf bir durum olduğunu ancak Muğla Ağzı’nda “*yorımaz*” kelimesinin önce, orta hece ünlüsünün düşmesiyle –“*yor-maz*”, sonra da “*r*” düşmesiyle –“*yomaz*” şeklini aldığı belirtilmekte ve “*geliyomaz*” ifadesini; “*geliyomaz*<*geliyormaz*<*geleyorımaz*” şeklinde izah etmektedir. (Ercilasun, 1983: 261-262).

Ulaşılabilen kaynaklarda, “-yomaz” söyleyişi, genel olarak olumsuz şimdiki zaman ifadesi şeklinde (Akar 2001; Korkmaz 1994; Ercilasun 1983) izah edilmiştir. A. Caferoğlu’nun anlamlandırmasında ise olumsuz müktedirlik bulunmaktadır (Caferoğlu, 1988). Z. Korkmaz, “Güney batı Anadolu Ağızları” isimli çalışmasında bu söyleyişi hem “*gâliyuma-mın* (gelmiyor musun), şeklinde olumsuz şimdiki zaman hem de *geliyomêz* (gelemiyoruz)” şeklinde müktedirlikle birlikte olumsuz şimdiki zaman biçiminde anlamlandırmıştır (Korkmaz,1994).

Yukarıdaki sohbette geçen “*bir iki denesi duruyoru daş bigi, herif yiyomaz, bırak yimeyi bakıyomaz bile yüzüne, duruyola ölice*” cümlesini, kendisi de Mersinbelen köyünden olan Prof. Dr. Hasan Kavruk “*bir iki tanesi duruyor taş gibi, herif yiyemiyor, bırak yemeyi bakamıyor bile yüzüne, duruyorlar öylece*” şeklinde anlamlandırmış ve Ahmet Caferoğlu ile Z. Korkmaz’ın anlamlandırmalarına paralel olarak “müktedirlikle birlikte olumsuz şimdiki zaman ifadesi” şeklinde izah etmiştir. Eski Türkçede hem esas fiil hem de yardımcı “*imkân ve iktidar*” fiili hâlinde kullanılan “*u-*” fiili, Köktürk ve Uygur metinlerinde –*ğalı/ğeli* veya –*u/ü; ı/i* ekleriyle yapılan zarf-fiillerden sonra, olumlu ve olumsuz ifadelerde, esas fiile iktidar nüansı veren bir yardımcı fiil olarak da kullanılmıştır (Korkmaz, 2005: 608). Bu durumda, “*yomaz*” ifadesinin, Türkiye Türkçesinde olumsuz iktidar bildiren yapılarda çekim kökü erimiş bir hâlde varlığını devam ettiren “*u-*” fiilinin izini taşıyabileceği dolayısıyla müktedirlikle birlikte olumsuz şimdiki zamanı bildiren bir ifade olduğu da düşünülebilir.

Bu kısacık sohbetin söz varlığı açısından bizi düşündüren yanı ise, “*bu yanda babası o yanda oolan sığıdıp duroola*” cümlesinin içindeydi. Prof. Dr. Hasan Kavruk tarafından “bu yanda babası o yanda oğlan ağlayıp duruyorlar” şeklinde anlamlandırılan bu cümlede geçen “sığıt-” kelimesi oldukça dikkat çekiciydi. Kelime sonundaki “t” sesinin ekleşme sonucunda iki ünlü arasında ötümlüleşerek “d” sesine dönüştüğü “sığıt” kelimesine benzer bir kelime olarak Derleme Sözlüğü’nde geçen “sığıt” sözü “utanma, saygı” (TDK 1993 : 3604) anlamıyla bulunmaktadır. Bu kelime, yukarıdaki sohbette geçen aynı anlam ve şekliyle ise Orhun Abidelerinde yer almaktadır. Köl Tigin Abidesi, kuzey yüzü 11. satırda “(a)nça: s(a)kınt(ı)m: közde: y(a)ş: k(e)ls(e)r: tida: köñ(ü)lte: *sıg(i)t*: k(e)ls(e)r: y(a)nt(u)ru: s(a)kınt(ı)m: k(a)tıg(ı)gdi: s(a)kınt(ı)m: (e)ki: ul(a)yu: in(i)ygün(ü)m: ogl(a)n(ı)m: b(eg)l(e)r(i)m: bod(u)n(u)m: közi: k(a)ş: y(a)bl(a)k: bolt(a)çı: tip: s(a)kınt(ı)m: yogçı: *sıg(i)tçı*: kıt(a)n: t(a)t(a)bı: bod(u)n: b(a)şl(a)yu.” “Öyle düşündüm. Gözlerimden yaş gelse engel olarak, gönülden *feryat* gelse geri çevirerek yas tuttum. Çok yas tuttum. İki Şad başta olmak üzere kardeşlerimin, oğullarımın, beyle- rimin (ve) halkımın gözleri kaşları berbat olacak deyip düşündüm. Yasçı (ve) *ağlayıcı* (olarak) Kıtay ve Tatabı halkları (temsilcilerinin) başında” (Tekin, 1988: 22-23).

Orhun Abidelerinden, Menderes havzasına, yüzyılları aşarak gelen ve halen canlı olarak kullanılan “sığıt”- kelimesinin, Derleme Sözlüğü’nde, Orhun Abidelerinde geçen gerçek anlamıyla yerini alması önerilmekte ve temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ay, Özgür (2009); *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi*, Ankara: TDK Yayınları.
Akar, Ali (2001); “Muğla ve Yöresi Ağızlarında Şimdiki Zaman Biçimleri”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* : 4/ 1-10.
Caferoğlu, Ahmet (1988); “Muğla Ağzı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1962*, Ankara: TDK Yayınları :111.
Ercilasun, Ahmet B. (1983); “Muğla Ağzında Kullanılan Bir Şimdiki Zaman Şekli”, *Şükrü. Elçin Armağanı*, , Ankara : Hacettepe Üniversitesi Yayınları: 261-262.
Karahan, Leyla (2011); *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yayınları : 147.
Korkmaz, Zeynep (1988); *Güney-Batı Anadolu Ağızları Ses Bilgisi (Fonetik)*, Ankara: TDK Yayınları : 92.
_____ (2005); “Türkiye Türkçesinde İktidar ve İmkan Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, c. 1, Ankara: TDK Yayınları : 607-619.
Tekin, Talat (1988); *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK Yayınları: 22-23.
Türk Dil Kurumu (1993); *Derleme Sözlüğü*, c. X, Ankara: TDK Yayınları : 3604.